

Poruchy osobnosti a osobnostní styly

Klasifikace poruch osobnosti, maladaptivní kognitivní schémata, zvýrazněné osobnostní rysy v rámci normální psychologie.

Poruchy osobnosti

- Podle MKN-10 (1992) se poruchy osobnosti projevují:
- *„charakteristickou a trvalou vnitřní strukturou a projevy chování jedince, které jsou jako celek zřetelně odchylné od očekávaného přijatelného chování dané společnosti (nebo od „normy“)*
- Tyto **odlišnosti se musí projevovat ve více než jedné z následujících oblastí**, kam patří:
- *Poznávání, tj. způsoby vnímání a interpretace věcí, lidí a událostí, formování přístupu k sobě a k ostatním*
- *emotivita (rozsah, intenzita a přiměřenost emočního vznětu a odpovědi)*
- *ovládání impulzů a uspokojování potřeb*
- *způsob chování k ostatním a zvládání interpersonálních potřeb*

Specifická diagnostická kritéria pro poruchy osobnosti dle DSM-IV

- **Trs A- podivíni, excentrici**
- *paranoidní p.o.*
- *schizoidní p.o.*
- *schizotypální p.o.*
- **Trs B- afektovaní, emotivní, dramatizující**
- *antisociální p.o.*
- *hraniční p.o.*
- *histrionická p.o.*
- *narcistická p.o.*
- **Trs C- úzkostní, uhýbaví, ustrašení**
- *vyhýbavá p.o.*
- *závislá p.o.*
- *anankastická p.o.*

Cloningerova teorie osobnosti: rozlišení temperamentu a charakteru

- 5-ti faktorovému pojetí osobnosti (Velké pětce) bývá vytýkáno, že nerozlišuje jednotlivé faktory podle původu (získaný na základě společenských vlivů versus vrozený) – toto členění se přitom v psychologii osvědčilo.
- Vrozenou, s biologickými vlastnostmi organismu těsně spjatou složku osobnosti nazýváme **temperament**. Rozdíly v temperamentu můžeme vysledovat i u subhumánních živočichů.
- Pro složku osobnosti, která byla převážně osvojena vlivem výchovy, sebevýchovy a kulturních vlivů se ustálil název **charakter**. Tato složka osobnosti je specifická pro lidskou psychiku.

Dimenze Cloningerovy koncepce osobnosti

- **Temperament:**
- Vyhledávání nového
- Vyhýbání se poškození
- Závislost na odměně
- Vytrvalost
- **Charakter:**
- Sebeřízení
- Spolupráce
- Sebepřesažení

Vyhledávání nového

hereditární základ pro aktivaci chování, jako je explorační aktivita, vrozená tendence směrem k intenzivnímu veselí nebo vzrušení v odpovědi na nové podněty.

- *Vysoký skór:*

Sklon riskovat, neukázněnost, malá tolerance k monotonii, rozhodnutí a názory vytváří na základě globálních dojmů a intuice. Snadno se zabývá novými zájmy a aktivitami, ale má sklon přehlížet detaily, sklon podléhat nudě. Impulzivita, nestálost, výstřednost, prudkost.

- *Nízký skór:*

Pomalou se zabývající novými věcmi, zaměřený na detail, delší čas spěje k rozhodnutí, rigidní, spořádaný, vytrvalý.

Vyhýbání se poškození

- hereditární základ útlumu nebo změny chování v reakci na hrozbu.

- *Vysoký skór:*

Pesimistické obavy v očekávání budoucích problémů, pasivně vyhýbavé chování, strach z nejistoty a ostych před cizími lidmi, rychlá unavitelnost, vrozená tendence intenzivně reagovat na známky nepříjemného, vyhnout se potrestání, novému a frustrující nepříjemnosti. Opatrnost, napjatost, bojácnost, utlumenost, plachost.

- *Nízký skór:*

Důvěřivost, uvolněnost, optimismus, iniciativnost, energičnost.

Závislost na odměně

- hereditární základna pro sociálně citlivé chování, závislost na podpoře druhých a sociálních vazbách, vrozená tendence reagovat intenzivně na odměňující podněty, provádět nebo bránit chování, které je spojeno s odměnou.
- *Vysoký skór:*
- Dychtivost pomáhat a zalíbit se druhým, vytrvalost, píle, vřelost, citlivost k sociálním podnětům a osobním problémům, schopnost oddálit požitok s očekáváním odměny.
- *Nízký skór:*
- Sociální odtažitost, emoční chlad, praktičnost, tvrdost, nezávislost.

Odolnost

- tento faktor postihuje odolnost, vytrvalost vs. unavitelnost, frustrace.
- *Vysoký skór:*
- Píle, dychtivost, ambicióznost, tendence usilovně dosahovat cílů, odolnost vůči únavě a frustraci (tu vnímají jako výzvu).
- *Nízký skór:*
- Lhostejnost, lenost, nedbalost, tendence spíše zpomalovat tempo práce, snadno se vzdát při frustraci, kritice, překážkách, únavě. Pragmaticčnost, snadno přistupuje na kompromis. Klade si nízké cíle, je spokojen s tím, čeho již bylo dosaženo.

Sebeřízení

- Jde o schopnost jedince kontrolovat, regulovat a přizpůsobovat chování vzhledem k situaci a individuálně vymezeným cílům a hodnotám. Integrovanost a zaměřenost osobnosti.
- *Vysoký skór:*
- Zralost, výkonnost, sebeorganizace, dobré sebehodnocení, schopnost připustit chyby a přijmout sebe sama s klady i zápory.
- *Nízký skór:*
- Nezralost, nízké sebehodnocení, obviňování ostatních za své obtíže, nejistota ohledně vlastní identity a zaměření, tendence jednat reaktivně, nevynalézavě, závisle.

Spolupráce

- je důležitá ve společnosti a ve skupinové práci.
- *Vysoký skór:*
- Sociální tolerance, citlivost, pomáhání druhým, soucitnost.
- *Nízký skór:*
- Sociálně netolerantní, bez zájmu o druhé, nepomáhající, pomstychtivý. Ostatní lidi může vidět jako nepřátelské a zlé.

Sebepřesažení

- schopnost nehodnotit vše jen z úzkého egocentrického hlediska, schopnost prožít sounáležitost s vyšším celkem.
- *Vysoký skór:*
- Skromnost, spokojenost, trpělivost, tvořivost, nesobeckost, duchovnost.
- *Nízký skór:*
- Malá tolerance k neurčitosti, nejistotě a překvapení. Častěji pýcha, netrpělivost, malá představivost, materialistické zaměření, nezájem o estetické hodnoty.

Typologie temperamentu

Temperamentový typ	Vyhledávání nového	Vyhýbání se poškození	Závislost na odměně
Vášnivý (<i>histriónský</i>)	vysoké	nízké	vysoká
Senzitivní (<i>narcistický</i>)	vysoké	vysoké	vysoká
Výbušný (<i>hraniční</i>)	vysoké	vysoké	nízká
Dobrodružný (<i>antisociální</i>)	vysoké	nízké	nízká
Nezávislý (<i>stabilní</i>)	nízké	nízké	vysoká
Opatrný (<i>vyhýbavý</i>)	nízké	vysoké	vysoká
Metodický (<i>anankastický</i>)	nízké	vysoké	nízká
Spolehlivý (<i>schizoidní</i>)	nízké	nízké	nízká

Typologie charakteru

Charakterový typ	Sebeovládání	Spolupráce	Sebetranscendence
<i>Melancholický</i>	Nízký	Nízký	Nízký
<i>Schizotypální</i>	Nízký	Nízký	Vysoký
<i>Závislý</i>	Nízký	Vysoký	Nízký
<i>Autokratický</i>	Vysoký	Nízký	Nízký
<i>Tvořivý</i>	Vysoký	Vysoký	Vysoký
<i>Organizovaný</i>	Vysoký	Vysoký	Nízký
<i>Fanatický</i>	Vysoký	Nízký	Vysoký
<i>Cyklotymní</i>	Nízký	Vysoký	vysoký

Tvořivý typ charakteru a duševní zdraví

- Vzhledem k pozitivním důsledkům všech charakterových dimenzí pro osobnostní přizpůsobení je tzv. **tvořivý typ charakteru** zobrazením ideálu zdravé osobnosti. Cloninger skutečně empiricky zjistil, že se v populaci lidí s tímto charakterovým profilem vyskytuje nejnižší procento duševně nemocných. O charakteru můžeme proto hovořit jako o protektivním faktoru vzhledem k duševnímu zdraví.

Temperament, charakter a poruchy osobnosti

- Málo rozvinuté charakterové vlastnosti (zvl. sebeřízení) mohou poukazovat na přítomnost poruchy osobnosti
- Individuální temperament ukazuje, o jakou poruchu osobnosti se bude jednat.

Teorie dysfunkčních kognitivních schémat

- Dle představitelů kognitivní terapie A. T. Becka a A. Ellise si lidé s poruchou osobnosti vytvořili během dětství relativně pevný, globální, negativní pohled na sebe, na druhé lidi a na svět – negativní **jádrová přesvědčení**
- ovlivněna geneticky i ranými životními zkušenostmi
- -z jádrových přesvědčení vycházejí předpoklady pro volbu **chování**
- *Příklad z transakční analýzy: Který z postoje ke světu a k sobě by mohl být výrazem poruchy osobnosti?*
- *Já jsem OK, ty jsi OK.*
- *Já jsem OK, ty nejsi OK.*
- *Já nejsem OK, ty jsi OK.*
- *Já nejsem OK, ty nejsi OK.*

Přesvědčení a strategie u poruch osobnosti I.

Porucha osobnosti	Jádrové přesvědčení o sobě	Přesvědčení o druhých	Předpoklady	Strategie chování
Paranoidní	Jsem zranitelný. (Kompenzatorní: Nedám se. Jsem silný.)	Druzí jsou zlí.	Kdybych druhým věřil, mohli by mi uškodit. Když si dám pozor, můžu se ubránit.	Je nadměrně podezřívavý. Hledá skryté motivy, obviňuje, protiútočí.
Schizoidní	Jsem nepřizpůsobivý. Jsem soběstačný. Jsem samotář.	Druzí mi nemají co nabídnout.	Když si budu od druhých udržovat odstup, bude se mi dařit lépe. Kdybych se snažil mít vztahy, nefungovaly by. Vztahy nic nepřinášejí.	Vytváří si odstup.
Schizotypální	Jsem vadný.	Druzí mě ohrožují. Jsou nečitelní.	Když mám pocit, že druzí vůči mně mají negativní pocity, musí to být pravda. Když jsem obezřetný k druhým, můžu odhadnout jejich úmysly.	Předpokládá skryté motivy. Vyhýbá se kontaktům. Věnuje se monotónním samotářským činnostem.

Přesvědčení a strategie u poruch osobnosti II.

Porucha osobnosti	Jádrové přesvědčení o sobě	Přesvědčení o druhých	Předpoklady	Strategie chování
Antisociální	Jsem zranitelný. Jsem osamělý. (Kompenzatorní: Jsem silný a chytrý/vychytralý.)	Druzí by mě mohli vykořisťovat, zneužívat.	Když nebudu jednat první, mohou mi ublížit. Když můžu využít příležitost, budu ve výhodě. Druzí jsou hlupáci.	Využívá druhé, manipuluje, napadá, krade.
Narcistická	Jsem méně než druzí. (Manifestní kompenzatorní přesvědčení: Jsem lepší než druzí.)	Druzí jsou lepší. (manifestní kompenzatorní přesvědčení: Druzí jsou horší.)	Když se mnou druzí zacházejí normálně, znamená to, že si o mně myslí, že jsem horší. Jsem originál, potřebuji speciální pravidla.	Vyžaduje zvláštní zacházení, soutěživost.
Histriónská	Nic nejsem. (Kompenzatorní: Jsem velkolepý.)	Druzí si mě nebudou vážit pro mě samého. (Kompenzatorní: Lidé jsou tady proto, aby mi složili, nebo aby mě obdivovali.)	Když nebudu zábavný, nebudu pro druhé přitažlivý. Když se budu chovat dramaticky, získám pozornost druhých a jejich přijetí.	Předvádí se, používá dramaturgizace, přehánění. Dramatické záchvaty vzduchu, pláče. Vyhrožuje suicidiem.
Hraniční	Jsem vadný. Jsem bezmocný. Jsem zranitelný. Jsem špatný.	Druzí lidé mě zradí, opustí. Lidem se nedá věřit.	Kdyby to záviselo jen na mně, nepřežil bych. Když budu věřit druhým, opustí mě. Když budu závislý na druhých, přežiji, ale budu opuštěn.	Kolísá mezi extrémními chováními.

Přesvědčení a strategie u poruch osobnosti III.

Porucha osobnosti	Jádrové přesvědčení o sobě	Přesvědčení o druhých	Předpoklady	Strategie chování
Vyhýbavá	Jsem nežádoucí, neschopný, společensky neobratný.	Druzí lidé mě odmítnou.	Kdyby mě druzí skutečně poznali, odmítli by mě. Když se budu přetvařovat, možná mě přijmou.	Vyhýbá se intimitě. Vyhýbá se hodnotícím situacím.
Závislá	Jsem bezmocný.	Druzí by se měli o mě postarat.	Kdybych se spoléhal na sebe, selhal bych. S pomocí druhých přežiji, budu šťastná apod. Potřebuji druhé, aby mi stále dodávali podporu a odvalu.	Spoléhá se na druhé lidi. Pěstuje závislé vztahy.
Pasivně-agresivní	Jsem soběstačný. Jsem zranitelný vůči kontrolování a zasahování.	Druzí kontrolují, zasahují, vyžadují, jsou dominantní.	Druzí omezují moji svobodu. Kontrola od druhých je nesnesitelná. Musím si dělat věci po svém.	Pasivní rezistence. Na povrchu přizpůsobivost. Vyhýbá se. Sabotuje. Mění pravidla.
Anankastická	Můj svět se může vymknout z kontroly	Druzí mohou být nezodpovědní.	Když nebudu 100% zodpovědný, může se mi zřítit svět. Když zavedu přesná pravidla, dopadne to dobře.	Rigidně kontroluje druhé. Aplikuje pravidla, moralizuje, hodnotí.

Nadměrně a nedostatečně rozvinuté strategie u p.o.

Porucha osobnosti	Nadměrně rozvinuté strategie	Nedostatečně rozvinuté strategie
Anankastická	Kontrola Odpovědnost Systematičnost	Spontaneita Impulzivita
Závislá	Vyhledávání pomoci Přilnavost	Pružnost Soběstačnost
Pasivně agresivní	Autonomie Rezistence Pasivita Sabotování	Intimita Asertivita Aktivita Kooperace
Paranoidní	Ostražitost Nedůvěřivost Podezřívavost	Klid Důvěra Přijímání druhých
Narcistická	Sebezdůrazňování Soutěživost	Sdílení Identifikace se skupinou
Antisociální	Bojovnost Utlačování druhých Využívání druhých	Empatie Vzájemnost Sociální citlivost
Schizoidní	Autonomie Stažení se	Intimita Vzájemnost
Vyhýbavá	Sociální zranitelnost Vyhýbání se Tlumení	Asertivita Sebedůvěra Družnost
Hraniční	Impulzivita Upřímnost „Štěpení“ (Splitting) Odvaha Nesouhlas Nekonvenčnost	Ovládnutí afektů Kooperace Systematičnost Relativnost pohledu Odložení a propracování Afektivní reakce Identifikace se skupinou Důvěra
Histriónská	Předvádění se Sebevyjádření Přehánění	Vzájemnost Kontrola Systematičnost

Prototypická přání u různých poruch osobnosti

Porucha osobnosti	Prototypické přání
Disociální	Nikdo mi nic nedaruje, leda tak bolest, a tak koukám mít ze všeho výhody a dělám si, co chci.
Vyhýbavá	Cítím se zahanbený tím, jaký jsem, a zesměšněný svojí nešikovností, ale toužím po přijetí.
Hraniční	Být sám znamená, že budu opět zraněn, a to mě teď vzteká, ale nepokoušej se mě opustit.
Závislá	Cokoliv chceš udělat, je bezvadné, jen buď se mnou.
Histriónská	Řekni mi, že jsem nádherný, a navždy mě zbožňuj.
Narcistická	Nejsem nejlepší, koho jsi kdy viděl? Musíš si stále uvědomovat můj talent, konexe a moc.
Paranoidní	Využiješ mě ihned, jakmile si přestanu dávat pozor.
Anankastická	Když ti ukážu, jak perfektně dělám věci, pak mi dovolíš, abych zlepšil věci i pro tebe.
Schizoidní	Prosím, nech mě samotného, necítím se s tebou dobře.
Schizotypní	Konvence mě zlobí/nudí. Je řada jiných cest, jak vysvětlit, o co jde – můžeme je hledat.

Interpersonální pohled na poruchy osobnosti

- Dle Benjaminové mají základní osobnostní rysy sociální charakter, jsou odvozeny od základních vztahových módů.
- Za osobnostními rysy stojí tzv. **prototypická přání** – očekávání od druhých, která mohou být rigidní a maladaptivní.
- Interpersonální model osobnosti představil např. T. Leary v testu ICL.

Provitální schémata

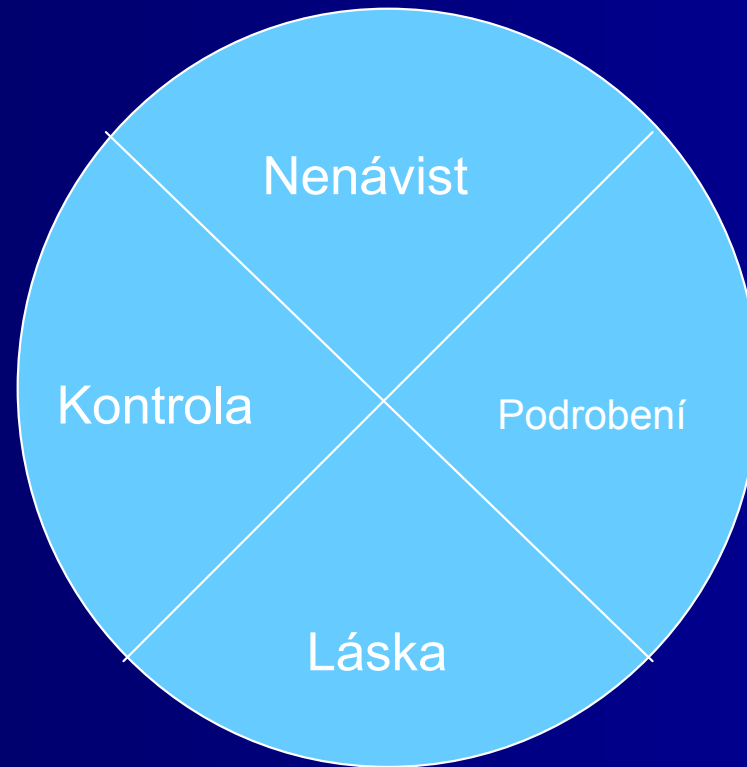
- Maladaptivní schémata vznikají v raném věku vlivem nepříznivých skutečností
- Protikladem jsou provitální schémata jako:
- **důvěra**
- **samostatnost a self-efficacy**
- **sebedisciplína**
- **asertivita, autonomie**
- **zaměření na činnost** (a tedy schopnost flow-fenoménu), **nikoliv na chybu**
- Aby se tato schémata mohla pozitivně projevit, musí mít osobnost pravděpodobně dobré zkušenosti z raného dětství, příp. musí zvládnout (např. korektivní zkušenosti) následek nepříznivých vlivů

Cirkumflexní interpersonální model – Kieslerův interpersonální kruh

2 dimenze:

-Afilace (láska x nenávist)

- Kontrola (dominance x submise)

Popisy osobnostních rysů dle ICL

Osobnostní kvadrant dle ICL	Stručný popis kvadrantu
Autokratická osobnost	Vyrovnávání se s úzkostí pomocí chování syceného silou, mocí a ambicemi. Dominance.
Egocentrická osobnost	Orientace na vlastní osobu. Sebeláska, spokojenost se sebou, nadřazenost, sebedůvěra. Poukazuje na slabiny ostatních.
Agresivní osobnost	Hostilní agresivita. Studená striktnost, punitivita, negativní hostilní projevy.
Podezřivá osobnost	Podezřivost, snaha udržet si psychickou stabilitu zachováním distance od ostatních.
Ponížená osobnost	Skromnost, slabost, sebeponížení. Zabývají se tím, co je správné/špatné.
Hyperkonformní osobnost	Závislá, poddajná konformita, měkkost, potřeba vyžadovat pomoc i radu.
Hyperafiliativní osobnost	Konvenčně kooperativní styl a afiliace s ostatními.
Hyperprotektivní osobnost	Rozumní, zralí, samostatní, silní.

Normální a patologická míra osobnostních rysů

Osobnostní kvadrant dle ICL	Adaptivní forma	Neadaptivní forma
Autokratická osobnost	Energické kompetentní chování a autorita (podloženo schopnostmi jedince)	Autokratické, diktátorské pokusy organizovat svůj život i život jiných. Manické projevy, hyperaktivita.
Egocentrická osobnost	Nezávislost a sebedůvěra.	Sobecké využívání druhých, exhibicionismus.
Agresivní osobnost	Trestání adekvátní situaci.	Neschopnost lásky, nadměrná tvrdost, represivita.
Podezíravá osobnost	Kritický přístup, skepse jako obrana před zklamáním.	Zahořklé kritické posuzování druhých, vnímání neadekvátní míry hostility u druhých.
Ponížená osobnost	Skromnost, plachost, citová rezervovanost.	Pasivní poníženost, slabost, hypersubmisivita.
Hyperkonformní osobnost	Důvěřivá konformita s ohledem na situaci.	Bezmezná závislost, bojácnost.
Hyperafiliativní osobnost	Extrovertované přátelské chování, sklon ke kompromisům. Popularita.	Nesnášení pocitu viny: proto se vyhýbají jakékoliv agresi.
Hyperprotektivní osobnost	Odpovědné, ohleduplné jednání.	Karikatura normality, usilují o popularitu. Psychosomatické projevy.

Interpersonální pohled na osobnost: co určité jednání vyvolává u druhých?

Osobnostní kvadrant dle ICL	Obvyklá reakce u druhých
Autokratická osobnost	Poddajná pasivita Obdivná vděčnost Někdy „boj o moc“
Egocentrická osobnost	Úzkost, závist, nedůvěra, obdiv, pocity vl. inferiority
Agresivní osobnost	Nedůvěra, strach a pocity viny (pochybovačnost, podezíravost, plachost)
Podezíravá osobnost	Odmítavé a nadřazené reakce u ostatních. Negativní reakce.
Ponížená osobnost	Punitivní, arogantně nadřazené reakce (sebevědomá nezávislost, striktnost, kritičnost)
Hyperkonformní osobnost	Pomoc a vedení. Dráždí agresivní, hrozbou pro egocentriky.
Hyperafiliativní osobnost	Pocity souhlasu a přátelství. Kritický jedinec to může vnímat jako submisi.
Hyperprotektivní osobnost	Závislost (kooperativní závislost) a obdiv.

Literatura

- Azzopardi, G. (2003). *Kniha psychotestů I*. Praha: Portál.
- Höschl, C., Libiger, J., & Švestka, J. (2002). *Psychiatrie*. Praha: Tigis
- Kratochvíl, S. (2000). *Manželská terapie*. Praha: Portál.
- Leary, T., Laforge, R.L., Sucek, R.F. (1976). *Dotazník interpersonální analýzy – ICL*. Bratislava: Psychodiagnostika.
- Praško, J. (2003). *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál.

Děkuji za pozornost